

ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ-ಒಂದು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅವಲೋಕನ

ಡಾ.ಎಲ್.ಪಿ.ಮಾರುತಿ.¹

ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿತವಾಗಿದ್ದು. ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ದಾವಣಗೆರೆ, ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಆಂದ್ರಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತವಾಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಆರು ತಾಲೂಕುಗಳಿವೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗ, ಚಳ್ಳಕೆರೆ, ಮೊಳಕಾಲ್ಮೂರು, ಹಿರಿಯೂರು, ಹೊಸದುರ್ಗ ಮತ್ತು ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ. ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಹತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾದ ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಅದರ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಮತ್ತು ಪರಿಸರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದ ಮಾನವ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯು ಪ್ರಮುಖ ನದಿ ವೇದಾವತಿಯಾಗಿದ್ದು ಹೊಸದುರ್ಗ, ಹಿರಿಯೂರು ಮತ್ತು ಚಳ್ಳಕೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಹಳ್ಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದ್ದ ಚಿನ್ನಹಗರಿ ಅಥವಾ ಜನಗಿಹಳ್ಳ ಮಾನವನ ಪ್ರಾಚೀನ ನೆಲೆಗಳ ಜೊತೆ ಅಶೋಕನ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳು ಈ ಚಿನ್ನಹಗರಿ ಹಳ್ಳದ ದಂಡೆ ಮೇಲೆ ದೊರಕಿವೆ¹.

ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನವು ರಾಬರ್ಟ್ ಬ್ರೂಸ್ ಪುಟ್ ಅವರಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದ್ದು ಇತ್ತೀಚಿನವರೆಗೆ ಹಲವಾರು ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರಕಾರರಿಂದ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಂಪೂರ್ಣ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ನಡೆದಿವೆ. ಶಿಲಾಯುಗದ ಹಲವಾರು ನೆಲೆಗಳು ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ್ಯಂತ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿದ್ದು, ಬ್ರಹಗಿರಿ, ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿ, ಹಳೆಕೆರೆ, ತಮಟಕಲ್ಲು, ಬೂದಿಹಾಳು ಮತ್ತು ಯಳವರ್ತಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಪೂರ್ವ ಇತಿಹಾಸ ನೆಲೆಗಳಾಗಿವೆ.

ತನ್ನ ಅಕ್ಷರ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಜಾಗತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಅವನ ನೇರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿತ್ತು ಎನ್ನಲು ಅವನು ಹೊರಡಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಸಿದ್ಧಾಪುರ ಬ್ರಹಗಿರಿ ಮತ್ತು ಜಟ್ಟಿಂಗ ರಾಮೇಶ್ವರ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳು ಅವನ ರಾಜನೀತಿ, ಬೌದ್ಧ ದರ್ಮ ಹಿರಿಯರಿಗೆ ವಿಧೇಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ದಯೆ ತೋರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸನದ

¹. ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ

ಮಹತ್ವದ ವಿಷಯವೆಂದರೆ ಭಾರತೀಯ ಕಲಾ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಬರಹಗಾರನಾದ ಚಪಡನ ಉಲ್ಲೇಖ ಬರುವುದು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಅದು ಇನ್ನುಳಿದ ಯಾವುದೇ ಅಶೋಕನ ಶಾಸನಗಳು ಅದನ್ನು ಬರೆದವರ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ, ಸಿದ್ದಾಪುರ ಮತ್ತು ಜಟ್ಟಿಂಗರಾಮೇಶ್ವರ ಮೂರು ಬಂಡೆಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಶೋಕನ ಕಿರುಸಂದೇಶವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮಿ ಲಿಪಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಿ ಕೊನೆಯ ಶಬ್ದ ಲಿಪಿಕರಣಕ್ಕೆ ಎಂದು ಖರೋಷ್ಠಿ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆದನು. ಇದು ದೇಶದ ಇತಿಹಾಸದ ಮೊದಲ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಲಿಖಿಸಿದವನು ಮತ್ತು ಲಿಖಿಸಿದ ಸ್ಥಳಗಳು ಕಲಾ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿವೆ.² ಈ ಮೇಲಿನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವೇದಿಕೆ ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದು ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪರಿಸರ ಹಾಗೂ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಕೇವಲ ಭಾರತೀಯ ಹಾಗೂ ಕರ್ನಾಟಕ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಜಾಗತಿಕ ಕಲಾ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದಿದೆ.

ಮೌರ್ಯರ ಶಾಸನಗಳು ಸಮಕಾಲೀನ ಸಮಾಜೋ-ಆರ್ಥಿಕ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಗತಿಗಳ ಮಾಹಿತಿ ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಮೌರ್ಯರ ನಂತರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ. ಶಾತವಾಹನರ ಪ್ರಾಚ್ಯವಶೇಷಗಳು, ನಾಣ್ಯಗಳು, ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿ ಉತ್ಖನನದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ.³ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿಯೇ ಕ್ರಿ.ಪೂ.2ನೇ ಶತಮಾನದ ಅರ್ಧವೃತ್ತಾಕಾರದ ಬೌದ್ಧ ಚೈತ್ಯಾಲಯ ದೊರಕಿದ್ದು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಮೊದಲ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವಾಗಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ನೇಗಿಲು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದು ಹೆಚ್ಚುವರಿ ದಾನ್ಯೋತ್ಪಾದನೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ಮೊದಲನೇ ಮತ್ತು ಎರಡನೇ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿಯ ಸದಾಕಣರು, ಬನವಾಸಿಯ ಚುಟುಕುಲಾನಂದರು ಎಂಬ ಮನೆತನಗಳು ಒಡೆತನಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು⁴ ಮೌರ್ಯರ ನಂತರ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಸದಾಕಣರು ಎಂಬ ಒಡೆತನಗಳು ಹಿಡಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯು ಕದಂಬರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಪ್ರಬಲ ರಾಜಕೀಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿತ್ತು ಎನ್ನಲು ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿಯ ಮಯೂರವರ್ಮನು ತಟಾಕವನ್ನು ಬಲಪಡಿಸಿ ಮತ್ತು ಕಾಡಿನ ವಾಸದ ನೆಲೆಯೊಂದನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಎಂಬುದನ್ನು ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕೆರೆಯು ಮಯೂರವರ್ಮನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಮೊದಲೇ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿತ್ತು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಶಾಸನ ಪುರಾವೆಯಾಗಿದೆ.⁵

ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕವನ್ನು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ ಬಾದಾಮಿ ಚಾಳುಕ್ಯರು ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕಲಾ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಅಥವಾ ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಬಗ್ಗೆ

ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಆಕರಗಳು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕಾಲದ ದೊರೆತ ಶಾಸನವು ಮಹತ್ವದ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಗಂಜಿಗಟ್ಟಿ ಗ್ರಾಮದ ಬಾದಾಮಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಹಳಗನ್ನಡದ ಶಾಸನವು ಚಂದಿಮರಸ ದೇವರಿಗೆ ಶ್ರೀಬಿಜೋಬೆ ಎಂಬುವಳು ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿವರವಿದೆ. ಇದು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲ ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ.⁶ ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ ಬೌದ್ಧ ಜೈತ್ಯಾಲಯ ಕಟ್ಟಡವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಯಾವುದೇ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ನಾಗರೀಕ ಕಟ್ಟಡಗಳು, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಚ್ಯವಶೇಷಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಧಾರ್ಮಿಕ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ

ತಾಲೂಕು	ಗ್ರಾಮ	ಸ್ಥಾರಕ
ಚಳ್ಳಕೆರೆ	ಚಿಕ್ಕಮಧುರೆ	ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ
	ದೊಡ್ಡೆರಿ	ಗೋಕರ್ಣೇಶ್ವರ
ಚಿತ್ರದುರ್ಗ	ಇಸಾಮುದ್ರ	ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ
	ಇಸಾಮುದ್ರ	ಭೋಗೇಶ್ವರ
	ಇಸಾಮುದ್ರ	ರಾಮೇಶ್ವರ
	ಇಸಾಮುದ್ರ	ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ
	ಕೊಳಹಾಳು	ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ
	ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿ	ಹುಲಿಗೊಂದಿ
	ದೊಡ್ಡಸಿದ್ದವನಹಳ್ಳಿ	ಈಶ್ವರ
	ಲಕ್ಷೀಸಾಗರ	ಮಹೇಶ್ವರ
	ಹಾಯಕಲ್ಲು	ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ
	ಹುಲ್ಲೂರು	ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ
ಮೊಳಕಾಲ್ಮುರು	ಜ.ರಾ.ಬೆಟ್ಟ	ಜಟ್ಟಿಂಗ ರಾಮೇಶ್ವರ
	ಜ.ರಾ.ಬೆಟ್ಟ	ಜಂಭುಕೇಶ್ವರ
	ಜ.ರಾ.ಬೆಟ್ಟ	ಜಟಾಯು ಸಮಾಧಿ
	ಜ.ರಾ.ಬೆಟ್ಟ	ಕಾಶೀ ಪುರಾಧೀಶ್ವರ
	ಜ.ರಾ.ಬೆಟ್ಟ	ಗಣೇಶ

ಹಿರಿಯೂರು	ಹರ್ತಿಕೋಟೆ	ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ
ಹೊಸದುರ್ಗ	ಮಳಲಿ	ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ
ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ	ಗಂಗಸಮುದ್ರ	ರಾಮೇಶ್ವರ
	ಚಿಕ್ಕಜಾಜೂರು	ಸಿದ್ದರಾಮೇಶ್ವರ
	ನುಲೇನೂರು	ಈಶ್ವರ

ಐದನೂರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆ, ಲಿಪಿ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದರು. ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಮೌರ್ಯ, ಶಾತವಾಹನ, ಕದಂಬ, ಚಾಳುಕ್ಯ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತ ಕಾರಣ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಚಾಳುಕ್ಯರ ನಂತರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನಗಳು ಈ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಪ್ಪತ್ತಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು ಅವರ ನೇರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಪ್ರಭಾವವಾಗಿದ್ದು ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆ ರಚಿಸುವಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ.

ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಮೊದಲ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನವೆಂದರೆ 2ನೇ ಕೃಷ್ಣನ ಬಸವನಕೋಟೆ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ. 937ರ⁷ ಎರಡನೇ ಅಮೋಘವರ್ಷನ ಇಶಾಮುದ್ರ ಶಾಸನವು ಗೊಗ್ಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಧರ್ಮರಾಶಿ ಭಟ್ಟಾರಿಕರಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ನಾಲ್ಕನೇ ಗೋವಿಂದನ ಸೊರಟೂರು⁸ ಶಾಸನವು ವೀರ ಮರಣದ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ಶಾಸನದ ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಬನವಾಸಿಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಾಂತರನನ್ನು ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದ್ದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಮೂರನೇ ಕೃಷ್ಣನ 939ರ⁹ ಇಶಾಮುದ್ರದ ಶಾಸನವು ಕಂಬ ಗಾವುಂಡನ ಉಪಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಜೋಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಜಿಣೋದ್ಧಾರಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿನ ಮಠದಲ್ಲಿದ್ದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳ ಅನುಕೂಲಕ್ಕಾಗಿ ಭೂದಾನ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಶಾಸನ ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಾಗರದ¹⁰ 946ರ ಶಾಸನವು ಸೋಮನಾಥ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ವಿಷಯ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಆಡನೂರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ 964ರ ಶಾಸನ¹¹ ಪ್ರಕಾರ ಕನ್ನಯ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಬಿಯಬ್ಬರಸಿ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರ ಕಾಂತೇಶ್ವರ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದಳು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಮಹಿಳೆಯು ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದಳು ಎನ್ನಲು ಶಾಸನ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಆಡನೂರಿನ 965ರ¹² ಶಾಸನವು ಗಂಗಯ್ಯನು ಕನ್ನೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ದಾನವೊಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಮಾಹಿತಿ ದೊರಕುತ್ತದೆ. ಹೊಳಲ್ಕೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಗುಂಡೇರಿಯಲ್ಲಿರುವ 969ರ¹³ ಶಾಸನವು ಸಿಡಿಲಂಕರಾಮನು ಸಿಡಿಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು

ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಖೊಟ್ಟಿಗನ ಬೇವಿನಹಳ್ಳಿಯ 968ರ¹⁴ ಶಾಸನವು ಜ್ಞಕಿಸುಂದರಿ ಕಾಂಕಬಾಳಿನಲ್ಲಿ ಬಸದಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದಳು ಎನ್ನುವ ದಾಖಲೆಯಿದೆ. ಮಹಿಳೆಯರೇ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದರು ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮುಖ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ.

ಕ್ಯಾಸಾಪುರದ 968¹⁵ ಖೊಟ್ಟಿಗನ ಶಾಸನವು ಹಲವು ವಾಸ್ತು ನಿರ್ಮಿತಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಶಾಸನವು ಅನ್ನಯ್ಯನು ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಕೆರೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ, ಬರವೂರು ಮತ್ತು ಬಿದಿರವಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅಗ್ರಹಾರವನ್ನಾಗಿಸಿ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಬೀರ ದುಗ್ಗಜ್ಜಮನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದತ್ತಿ ಬಿಟ್ಟನ್ನು. ಈ ಶಾಸನವು ಸ್ಥಳೀಯ ಬುಡಕಟ್ಟು ದೇವ-ದೇವತೆಗಳು ಹೊಸದಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಅಗ್ರಹಾರ ಜೊತೆ ಹೇಗೆ ಸಮೀಕರಣಗೊಂಡವು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮುಖ ದಾಖಲೆಯಾಗಿದೆ.

962ರ¹⁶ ಶಾಸನವು 10ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯತೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಆರಂಭಿಕ ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಪ್ರಮುಖ ರಾಜಕೀಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಧಾರ್ಮಿಕ ನಿಲುವುಗಳನ್ನು ಪೌರಾಣಿಕ ಸನ್ನಿವೇಶದೊಂದಿಗೆ ಸಮೀಕರಿಸಿದ ಪ್ರಮುಖ ಉದಾಹರಣೆ. ಮೊಳಕಾಲ್ಮೂರು ತಾಲೂಕಿನ ರಾಮಸಾಗರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನವು ಈ ರೀತಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಮಸಾಗರ ಗ್ರಾಮದ ಜಟ್ಟಿಂಗರಾಮೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟವು ರಾಮನು ರಾವಣನ ಜಟಾಯು ಕೊಂದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ರಾಮನು ಊಣಂ ದೇಗುಲವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡಿದ ಮುಂದೆ ಸ್ಥಳೀಯರು ಈ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ತೆಗೆಸಿ ಕಲ್ಲು ದೇಗುಲವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಹಲವಾರು ಕೆರೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಕಲಶವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಕೇವಲ ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆ ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆ ಕಟ್ಟಲು ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ.

ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಮುಂಚೆಯೆ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಧಾರ್ಮಿಕ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳಿದ್ದವು ಎನ್ನುವ ಶಾಸನಗಳು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯರ ನಂತರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು ಅದರಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಕೊನೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಹಳ್ಳಿ-ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದರು ಎನ್ನುವ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಅವರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಪಾಚೀನ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲು ಮಿಶ್ರಿತ ಮಾದ್ಯಮದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಬಾದಾಮಿ ಚಾಳುಕ್ಯರು ತಮ್ಮ ಕಲಾ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದ ಕಲ್ಲನ್ನು ಅವಿರತವಾಗಿ ಬಳಸಿದರು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ರಚನಾತ್ಮಕ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಾರ ಪ್ರಮಾಣದ

ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಕಲ್ಲನ್ನು ಬಳಸಿದರು.ಚಾಳುಕ್ಯರ ನಂತರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು ಸಹ ತಮ್ಮ ಕಲಾ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಕಲ್ಲನ್ನು ಬಳಸಿದರು. ಆದರೆ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಕಪ್ಪು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿದ್ದು ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳು ಇಸಾಮುದ್ರದ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಬೋಗೇಶ್ವರ, ಜಟ್ಟಿಂಗರಾಮೇಶ್ವರರ ರಾಮೇಶ್ವರ, ಜಂಬೂಕೇಶ್ವರ, ಕಾಶೀ ಪುರಾಧೀಶ್ವರ, ಗಣೇಶ, ಮಳಲಿಯ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಗಂಗಸಮುದ್ರದ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ದೇವಾಲಯಗಳು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ, ಸಭಾಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಇನ್ನಿತರ ಪರಿವಾರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಗಂಗಸಮುದ್ರದ ರಾಮೇಶ್ವರ ತ್ರಿಕೂಟವಾಗಿದ್ದು, ನುಲೇನೂರಿನ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ದ್ವಿಕೂಟ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ ಉಳಿದೆಲ್ಲವು ಏಕಕೂಟ ದೇವಾಲಯಗಳಾಗಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹವು ದೇವಾಲಯದ ಕೇಂದ್ರ ಬಿಂದುವಾಗಿದ್ದು ದೊಡ್ಡರಿಯ ಗೋಕರ್ಣೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಕಪ್ಪು ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಶಿವಲಿಂಗವಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವಿದ್ದು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಕಪ್ಪುಕಣ ಶಿಲೆಯಿಂದ ರಚನೆಯಾಗಿವೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲುವಾಡಗಳು ಸರಳವಾಗಿದ್ದು ಗಂಗಸಮುದ್ರದ ರಾಮೇಶ್ವರ, ದೊಡ್ಡಸಿದ್ದವ್ವನಹಳ್ಳಿಯ ಈಶ್ವರ, ಹುಲ್ಲೂರಿನ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲುವಾಡಗಳು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆಗಳಾಗಿ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ.¹⁷ ಅದರಲ್ಲಿ ವಜ್ರ, ಲತಾ, ಅರೆಗಂಬ ಮತ್ತು ದಂಡ ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ಜಟ್ಟಿಂಗರಾಮೇಶ್ವರ, ಹುಲ್ಲೂರಿನ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಮಳಲಿಯ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಗಂಗಸಮುದ್ರದ ರಾಮೇಶ್ವರ, ಚಿಕ್ಕಜಾಜುರಿನ ಸಿದ್ದರಾಮೇಶ್ವರ, ಕೋಳಹಾಳಿನ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಅಂತರಾಳವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ.

ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮುಂದೆ ಇರುವುದೇ ಅರ್ಧಮಂಟಪ. ಪೂಜಾ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಡಲು ಮಂಟಪವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲಾಗುವುದು.¹⁸ ಇಶಾಮುದ್ರದ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಬೋಗೇಶ್ವರ, ಹಾಯಕಲ್ಲಿನ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಅರ್ಧಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಬಹುತೇಕ ಅರ್ಧಮಂಟಪದ ಬಾಗಿಲುವಾಡಗಳು ಸರಳವಾಗಿದ್ದು ಇಶಾಮುದ್ರದ ಬೋಗೇಶ್ವರ ಅರ್ಧಮಂಟಪದ ಬಾಗಿಲುವಾಡಗಳು ವಿವಿಧ ಅಲಂಕರಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಚಾಮಧಾರಿ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಸರ್ಪ, ಗದೆ ಹಿಡಿದ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕೆತ್ತನೆಯಾಗಿವೆ. ಹೊಳಲ್ಕೆರೆಯ ತಾಲೂಕಿನ ಗಂಗಸಮುದ್ರದ ರಾಮೇಶ್ವರ¹⁹ ದೇವಾಲಯದ ಅಂತರಾಳದ ಬಾಗಿಲುವಾಡಗಳು ಜಾಲಾಂಧ್ರಗಳಾಗಿ ಮಾರ್ಪಾಡಾಗಿವೆ.

ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ನವರಂಗವು ವಿಸ್ತಾರವಾದ ರಚನೆಯಾಗಿದ್ದು ಅರ್ಧಮಂಟಪದ ಮುಂದಿನ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ನವರಂಗವೆಂದು ಹೆಸರು.ಭಗವಂತನಿಗಾಗಿ ಸಂಗೀತ ಹಾಡಿ, ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲೆಂದು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನೃತ್ಯಮಂಟಪವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇಶಾಮುದ್ರದ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿಯ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ, ಜಟ್ಟಿಂಗರಾಮೇಶ್ವರ, ಚಿಕ್ಕಜಾಜೂರಿನ ಸಿದ್ದರಾಮೇಶ್ವರ, ನುಲೇನೂರಿನ ಈಶ್ವರ, ಹಾಯಕಲ್ಲಿನ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ, ಹುಲ್ಲೂರಿನ ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಗಳು ನವರಂಗವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ.

ಕಟ್ಟಡದ ಭದ್ರತೆಗೆ ಸ್ತಂಭಗಳೇ ಆಧಾರ, ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಕಂಬಗಳನ್ನು ತಲಿಪ, ಜಂಘಾ, ಚರಣ, ಸ್ಥಾಣು, ಪಾದ ಎಂದು ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಿವೆ. ಬಹುತೇಕ ಕಲಾ ಚರಿತ್ರೆಗಾರರು ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಇನ್ನಿತರ ಆಧಾರಗಳನ್ನು ದೊರಕದ ಸಂಧರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಂಬಗಳ ರಚನೆಯ ಆಕಾರದ ಮೇಲೆ ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ಮಾಣದ ಅವಧಿಯನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸುತ್ತಾರೆ.ಇಶಾಮುದ್ರದ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಧಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವೃತ್ತಾಕಾರದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಂಬಗಳ ಜೊತೆ ಅದೇ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿದ್ದು ಚಿಕ್ಕೋಕ, ಅಷ್ಟ ಹಾಗೂ ಹದಿನಾರು ಮುಖಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಕಂಬದ ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಭಾಗ ವೃತ್ತಾಕಾರವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಇಶಾಮುದ್ರದ ಬೋಗೇಶ್ವರದ ಸಭಾಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಆರು ಕಂಬಗಳು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದ ರಚನೆಗಳಾಗಿವೆ. ಚಿತ್ರಕಾಂಡ²⁰ ಕಂಬವೆಂದರೆ ಸ್ತಂಭವು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಚೌಕೋನವಾಗಿರುವುದು ಈ ರೀತಿಯ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿಯ ಸಿದ್ದೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಚಿತ್ರಕಾಂಡ ಕಂಬಗಳಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಗಂಗಸಮುದ್ರದ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಕಂಬಗಳ ನಂತರ ಪ್ರಮುಖ ವಾಸ್ತು ಅಂಗವಾದ ಭಿತ್ತಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಎಲ್ಲಾ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮಿಶ್ರಿತ ಮಾಧ್ಯಮದಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಶಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಬಳಸಿದ ಗೋಡೆಯನ್ನು ಇಷ್ಟಕುಡ್ಯ ಎನ್ನುವರ²¹ ಸಾಮನ್ಯವಾಗಿ ಭಿತ್ತಿಯು ಅಲಂಕಾರಿಕ ಮತ್ತು ಅಲಂಕಾರ ರಹಿತ ರಚನೆಗಳಾಗಿದ್ದು, ಬಹುತೇಕ ಬಿತ್ತಿಗಳು ಅಲಂಕಾರ ರಹಿತವಾಗಿದ್ದು, ಜಟ್ಟಿಂಗರಾಮೇಶ್ವರದ ಜಂಬುಕೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಹೊರಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅರೆಗಂಬ ಕುಡುಗಳಿದ್ದು ಕಫೋತದ ಕೆಳಗೆ ಗಿಳಿಗಳ ಸಾಲನ್ನು ಸುತ್ತಲೂ ಕಾಣಬಹುದು ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಮಳೆಯಿಂದ ಗೋಡೆಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಮುಂಚಾಚಿದ ಕಫೋತದ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ.

ಚಾಳುಕ್ಯರ ನಂತರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯತೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಹೊಸ ಶಿಲ್ಪಗಳು ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಾಲುಕ್ಯರಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ

ವಾದವು ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಣೇಶ ಮತ್ತು ಭೈರವನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಸೂರ್ಯ ಪಂಥದ ಸೂರ್ಯಶಿಲ್ಪವನ್ನು ದೊಡ್ಡೇರಿಯ ಗೋಕರ್ಣೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಜಟ್ಟಿಂಗರಾಮೇಶ್ವರ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಗಣೇಶನ ದೇವಾಲಯದ²² ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಹಸಿರು ಮಿಶ್ರಿತ ಕಪ್ಪುಶಿಲೆಯ ಗಣೇಶನ ಶಿಲ್ಪ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರಹೊಂದಿದೆ. ಈ ತರಹದ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಗಣೇಶನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವು ಅಪರೂಪವಾಗಿದೆ ಕಾರಣ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ಎಡಗೈ ಮೋದಕ ಮತ್ತು ಬಲಗೈ ಲೇಖನಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ನುಲೇನೂರಿನ²³ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ವೀರಭದ್ರನ ಶಿಲ್ಪ ವಿಶೇಷವಾಗಿದ್ದು ದೇಹ ಮಾತ್ರ ವೀರಭದ್ರನಂತಿದ್ದು ಕೆಳಗೆ ಹಾವಿನ ಬಾಲದಂತಿದೆ, ಅವನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಏಳು ಹೆಡೆಗಳುಳ್ಳ ಸರ್ಪವಿದೆ. ಚಂದ್ರವಳ್ಳಿಯ²⁴ ಸಿದ್ಧೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಭೈರವನ ಶಿಲ್ಪ ಮನೋಜ್ಞವಾಗಿದೆ. ಭೈರವನ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ನರನ ರುಂಡವಿದ್ದು ಅದರ ಕೆಳಗೆ ನಾಯಿಯು ರುಂಡದಿಂದ ಹೊರತ್ತಿರುವ ರಕ್ತವನ್ನು ನೆಕ್ಕುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆರಂಭಿಕ ಮದ್ಯಕಾಲೀನದಲ್ಲಾದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಅಂದಿನ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಮೇಲೆ ಹೇಗೆ ಗಂಭೀರ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಬೀರಿದವು ಎನ್ನಲು ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಅವಿಭಜಿತ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ರಾಜಧಾನಿ ಕೇಂದ್ರಿಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿದ್ದ ಕಲಬುರಗಿ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಅವಿಭಜಿತ ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಲಾಕೇಂದ್ರಗಳು ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶಗಳಿವೆ. ಗಣೇಶನಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದೇವಾಲಯ ರಚನೆ, ಸ್ಥಳೀಯ ಬುಡಕಟ್ಟು ಧಾರ್ಮಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಪ್ರಭುತ್ವ ತನ್ನ ವಿಶಾಲ ಧಾರ್ಮಿಕ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಸಮೀಕರಿಸಿಗೊಳ್ಳುವುದು. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮಹಿಳೆಯ ಸಕ್ರಿಯ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. ಇಸಾಮುದ್ರ ಮತ್ತು ಜಟ್ಟಿಂಗ ರಾಮೇಶ್ವರ ಪ್ರಮುಖ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಲಾ ಕೇಂದ್ರದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಲೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಇತ್ತೀಚೀನ ದಶಕಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಪರಂಪರೆ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ಥಳೀಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಬಹುತೇಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಗಳು, ಸಂಘಸಂಸ್ಥೆಗಳು, ಸಂಶೋಧನಾರ್ಥಿಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಫಲಿತಗಳಿಂದ ಇವರಗೆ ನಡೆಯದ ಮತ್ತು ಹೊಸ ಬಗೆಯ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೀತಿಯ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದು ಕರ್ನಾಟಕದ ಕಲಾ ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಹೊಸ ದೃಷ್ಟಿಕೋನಗಳನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಸ್ಥಳೀಯ ಮಟ್ಟದ ಸಂಶೋಧನೆಗಳಿಂದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಲೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಅದರ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ

ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಹಾಯಕಾರಿಯಾಗಲಿದೆ. ಕಲೆಯನ್ನು ಕೇವಲ ಸೌಂದರ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡದೆ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿರುವ ಸಮಕಾಲೀನ ಸಾಮಾಜಿಕ-ಆರ್ಥಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಜೀವನವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಲೇಖನ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಗೆ ಅಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯ, ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ವೀರಗಲ್ಲು ಶಾಸನಗಳು ನಿರ್ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದು ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳು ಸ್ಥಳೀಯ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆ ಆಗಿದ್ದು ಇನ್ನುಳಿದ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಸರ್ಕಾರ, ಸರ್ಕಾರೇತರ ಮತ್ತು ವೈಯಕ್ತಿಕವಾಗಿ ಅವುಗಳ ರಕ್ಷಣೆ ಅತ್ಯವಶ್ಯವಾಗಿದೆ.

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು :

1. ಬಸವರಾಜ ಕೊಡಗುಂಟಿ, ರಾಜಮನೆತನ, ಬಂಡಾರ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮಸ್ಕಿ, 2021, ಪು.ಸಂ,20.
2. ಎಸ್.ಶೆಟ್ಟರ್, ರೂವಾರಿ, ಅಭಿನವ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು, ೨೦೧೯, ಪು.ಸಂ,2.
3. ಸೋಮಶೇಖರ್, ಎಸ್, ವೈ, ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಹಂಪಿ, ೨೦೧೭, ಪು.ಸಂ,28.
4. ಮನು ದೇವದೇವನ್, ಕರ್ನಾಟಕದ ನಿನ್ನೆಗಳು, ಅಕ್ಷರ ಪ್ರಕಾಶನ, ಸಾಗರ, 2021, ಪು.ಸಂ,11.
5. ಸೋಮಶೇಖರ್, ಎಸ್, ವೈ, ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಹಂಪಿ, ೨೦೧೭, ಪು.ಸಂ,29.
6. ಸೋಮಶೇಖರ್, ಎಸ್, ವೈ, ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಹಂಪಿ, ೨೦೧೭, ಪು.ಸಂ,30.
7. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಒಂದು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, 2011, ಪು.ಸಂ, 442.
8. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಒಂದು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, 2011, ಪು.ಸಂ, 482.
9. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಎರಡು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, 2011, ಪು.ಸಂ, 501.
10. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಎರಡು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, 2011, ಪು.ಸಂ, 531.
11. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಎರಡು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, 2011, ಪು.ಸಂ, 642.
12. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಎರಡು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, 2011, ಪು.ಸಂ, 670.

13. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಎರಡು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, 2011, ಪು.ಸಂ, 694.
14. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಎರಡು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, 2011, ಪು.ಸಂ, 751.
15. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಎರಡು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, 2011, ಪು.ಸಂ, 754.
16. ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಎರಡು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, 2011, ಪು.ಸಂ, 816.
17. ಸೋಮಶೇಖರ್, ಎಸ್, ವೈ, ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಹಂಪಿ, 2017, ಪು.ಸಂ,121.
18. ಕೂ.ಸ.ಅಪರ್ಣಾ, ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಪರಿಚಯ, ಹಂಪಿ, 2021, ಪು.ಸಂ,127.
19. ಸೋಮಶೇಖರ್, ಎಸ್, ವೈ, ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಹಂಪಿ, 2017, ಪು.ಸಂ,320.
20. ಕೂ.ಸ.ಅಪರ್ಣಾ,ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಪರಿಚಯ, ಹಂಪಿ, 2021, ಪು.ಸಂ, 149.
21. ಮನೋಜ.ಜಿ, ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುವಿಜ್ಞಾನ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ, 2015, ಪು.ಸಂ,63.
22. ಸೋಮಶೇಖರ್, ಎಸ್, ವೈ, ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಹಂಪಿ, 2017, ಪು.ಸಂ,160.
23. ಸೋಮಶೇಖರ್, ಎಸ್, ವೈ, ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಹಂಪಿ, 2017, ಪು.ಸಂ,342.
24. ಸೋಮಶೇಖರ್, ಎಸ್, ವೈ, ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ಹಂಪಿ, 2017, ಪು.ಸಂ,75.